

กระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการขับเคลื่อน
แผนการจัดการป่าชุมชนภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562*
Empowering Community Rights in Forest Management
and Mobilizing Community Forest Management Planning
under Community Forestry Act B.E. 2562 (2019)

โอฬาร อ่องพะ

Olarn Ongla

สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

Political Science, Maejo University, Phrae Campus, Phrae, Thailand.

Corresponding Author's Email: Olarn_on@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ภายใต้การขับเคลื่อนของกลไกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ และ 2) เพื่อศึกษากระบวนการประยุกต์รวมถึงแนวทางในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการดำเนินการวิจัย (1) การรวบรวมข้อมูลเอกสาร (2) การรวบรวมข้อมูลผ่านผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้กระบวนการสัมภาษณ์

ผลจากการศึกษาสรุปให้เห็นว่า 1) การขับเคลื่อนของกลไกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นการเชื่อมโยงองคาพยพ ภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาสังคม ภาคสถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงภาคเอกชน เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรมและยั่งยืน 2) การประยุกต์แผนการจัดการป่าชุมชน ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 มุ่งเน้นการขับเคลื่อน 2 ส่วนไปพร้อมกัน คือ (1) การอนุรักษ์ ปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่ต้องอาศัยกฎหมาย นโยบาย และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน และ (2) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนจะต้องยกระดับไปสู่การพัฒนาและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นบนฐานทรัพยากรอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: สิทธิชุมชน; แผนการจัดการป่าชุมชน; พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

Abstract

The research article consisted of the following objectives: 1) to investigate the development of forest and land management under the mobilization of resource network mechanism of Tha Nuea Sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province; and 2) to explore the application process and guidelines for developing a community forest management plan under Community Forest Act B.E. 2562. The study applied a qualitative research method, in which the researcher used the following methods to conduct the study: 1) Collecting data from documents; and 2) Collecting data from key informants through in-depth interviews.

From the study, the following results are found: 1) The mobilization of resource network mechanism of Tha Nuea Sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province requires a participation process that emphasizes connections with each local sector, including civil society, educational institutions, local government organizations, and private sectors. All of this tries to manage resources in a fair and sustainable manner; and 2) The application of community forest management plan under Community Forest Act B.E. 2562 focuses on the mobilization of two areas which are (1) The conservation and protection of natural resources in the local, which requires the backing of local laws, regulations, and government officials; and (2) To use the community forest sustainably, it must be linked to the systematic development and mobilization of a local economy system based on resources.

Keywords: Community Rights; Community Forest Management Plan; Community Forest Act B.E. 2562

บทนำ

รัฐบาลได้มีการพิจารณาและปรับปรุงแนวทางการแก้ไขนโยบาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดพื้นที่ให้มีกระบวนการในสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชน ประเด็นสำคัญคือการผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทจากการบริหารจัดการป่าที่เน้นการดำเนินการฝ่ายเดียว ไปสู่การสร้างความร่วมมือจากหลายภาคส่วนให้เข้ามีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนในการจัดทำแผนการจัดการป่าที่ได้รับไว้ในอนุบัญญัติที่เกี่ยวข้องในหมวดต่าง ๆ อาทิเช่น หมวดว่าด้วยการจัดทำแผนจัดการป่าชุมชนข้อที่ 7 (Gazette, 2020) ที่กำหนดให้กรมป่าไม้ต้องจัดหาบุคลากรหรือประสานความร่วมมือไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้ซึ่งมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ มีผลงาน เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม หรือภาคประชาสังคม เพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือชุมชนที่ยื่นคำขอจัดตั้งป่าชุมชนหรือคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนในการจัดทำแผนจัดการป่าชุมชน จากแนวทางดังกล่าวทำให้องค์กรภาคประชาสังคมสามารถที่จะ

เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างเป็นทางการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน ทั้งในมิติด้านการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การกำกับควบคุมดูแลและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชน โดยชอบตามกฎหมาย

เมื่อแผนการจัดการป่าของชุมชนได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดแล้ว การดำเนินงานตามแผนงานโครงการภายใต้แผนการจัดการป่าชุมชน ทำให้เปิดพื้นที่ให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ในการสนับสนุน สามารถให้การสนับสนุนได้โดยไม่ต้องมีขั้นตอนการขออนุญาตจากกรมป่าไม้ เจ็อนไขใหม่ที่เกิดขึ้นจะสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน รวมถึงการจัดการไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าสิทธิและโครงสร้างอำนาจที่เปลี่ยนไปตาม พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ครั้งนี้จึงเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของการกำหนดทิศทางและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน หรืออีกนัยยะหนึ่งถ้าการขับเคลื่อนในระดับท้องถิ่นมีความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ จะสามารถเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ในการจัดความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นรูปธรรม

ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในพื้นที่ ที่ได้รับผลกระทบจากการรวมศูนย์อำนาจและถูกช่วงชิงฐานทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านการเข้ามาสัมปทานตัดไม้รวมถึงจากการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ เช่น ยาสูบและข้าวโพดฟักอ่อน ส่งผลให้ทรัพยากรในผืนป่าต้นน้ำแม่ทา เริ่มขยายการบุกรุกพื้นที่ป่ามากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลทำให้ผืนป่าต้นน้ำเกิดวิกฤตอย่างรุนแรง จนกลายเป็นโอกาสของการก่อเกิดความร่วมมือของชุมชนในการลุกขึ้นมาจัดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรของชุมชน เจ็อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวอย่างเข้มแข็งและส่งผลมาถึงปัจจุบัน คือ สถานการณ์ในช่วงปีพ.ศ. 2536 – 2539 โดยทางรัฐบาลมีนโยบายที่จะประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยการเตรียมประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้เพิ่มเติม ปรากฏว่าพื้นที่เตรียมประกาศเพิ่มเติมมีการซ้อนทับกับพื้นที่ป่าชุมชนและเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลทาเหนือ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันคัดค้านการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้

ทว่าการจะเปลี่ยนความสัมพันธ์ตำแหน่งแห่งที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีพลังนั้น จะต้องอาศัยกระบวนการส่วนร่วมจากภาคประชาชน องค์กรชุมชน หน่วยงานราชการในพื้นที่ รวมไปถึงพลังจากภาคีส่วนต่าง ๆ ที่จะทำให้กระบวนการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนมีประสิทธิภาพและเกิดการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ โดยจะต้องระบบฐานมีข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดการยอมรับร่วมกัน มีองค์ความรู้ เหตุผลประกอบที่ชัดเจน รวมถึงการมีระบบติดตามตรวจสอบที่สามารถชี้วัดถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว และด้วยความสำคัญในประเด็นที่ได้กล่าวมานั้นเอง พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ได้กำหนดให้มีภาคีความร่วมมือจากกลไกประชาสังคม นักวิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายป่าชุมชนระดับจังหวัด เข้ามาเป็นกลไกสำคัญในการร่วมสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน อย่างไรก็ตามในระยะเริ่มต้นการบังคับใช้กฎหมายยังมีข้อจำกัดในแง่ของอนุบัญญัติ หรือประกาศกระทรวงที่ยังมีรายละเอียดไม่สอดคล้องหรือไม่สามารถนำไปสู่การบังคับใช้ให้เกิดผลตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ได้มีกระบวนการประสานความร่วมมือที่ชัดเจนก็ไม่อาจทำให้มีกระบวนการหรือแผนความร่วมมือที่ชัดเจนและพลังที่เข้มแข็งมากพอที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในการบริหารจัดการทรัพยากรในระดับท้องถิ่นได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ภายใต้การขับเคลื่อนของกลไกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษากระบวนการประยุกต์รวมถึงแนวทางในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ของเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งออกมา 2 ส่วนได้แก่

1) การรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Data Collection) และการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการทบทวนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยการค้นคว้าจากหนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การกระจายอำนาจ (Decentralization Approach) และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Resources Management Approach) รวมถึงศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเช่น พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

2) การรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการศึกษาระดับภาคสนามลงพื้นที่เก็บข้อมูลผ่านการใช้วิธีการวิจัยในการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสำรวจพื้นที่ (Field Observation) การสัมภาษณ์ (Interview Method) โดยวิธีการการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) รวมทั้งการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups)

ขั้นตอนที่ 2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลผ่านผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีบทบาท ในการขับเคลื่อนผลักดันกระบวนการทำงาน ในระดับพื้นที่ซึ่งรวมถึงตัวบุคคล กลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมกระบวนการทำงานในระดับต่าง ๆ โดยการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการสองส่วน ดังนี้

ส่วนแรก เป็นกระบวนการสัมภาษณ์ (Interview method) โดยเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยจะใช้แนวทางการเลือกบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีบทบาท (Key Information) ตามรูปแบบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย (Purposive Sampling) ที่มีความสัมพันธ์กันในระดับท้องถิ่นและชุมชน โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ทั้งหมด 4 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชน กลุ่มที่ 2 กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ กลุ่มที่ 3 กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มที่ 4 กลุ่มภาคประชาสังคม

ส่วนสอง เป็นการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups) ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการพิจารณาจากความเกี่ยวข้องของกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์เกาะเกี่ยวกันในระดับพื้นที่และในระดับตำบลซึ่งผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันในการขับเคลื่อนประเด็นจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนที่ 3 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล (Analyzing Qualitative Data)

ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Analyzing Qualitative Data) โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่หนึ่งกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นกระบวนการที่ไม่ได้แยกส่วนออกมาจากกระบวนการเก็บข้อมูล โดยผู้ทำการวิจัยจะได้มีการบันทึกข้อมูลจากการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและนำมาบันทึกในรูปของ บันทึกจากภาคสนาม (Field Note) ซึ่งจะนำไปสู่การแยกแยะหมวดหมู่และจัดแบ่งหัวข้อ รวมถึงนำไปใช้ในการตรวจสอบและตั้งข้อสังเกตกับฐานข้อมูลเพื่อให้เกิดความเชื่อถือและอธิบายถึงความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่นๆที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่สองการจำแนกและจัดระบบ (Typology and Taxonomy) ประเด็นสำคัญของการจำแนกและการจัดระบบข้อมูลเชิงคุณภาพ ก็เพื่อที่จะค้นหาความหลากหลายของปรากฏการณ์ แยกแยะองค์ประกอบของปรากฏการณ์และบริบทที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะทำการจำแนกและการจัดหมวดหมู่ข้อมูลทั้งข้อมูลบริบทและข้อมูลเอกสารที่มีความสลับซับซ้อนมาไว้เป็นระบบให้สามารถเข้าใจง่าย และมีความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Logical Relation) สิ่งที่สำคัญก็คือข้อมูลที่จัดขึ้นเป็นระบบนี้จะต้องอาศัยเหตุผลของผู้ถูกวิจัย หรือพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษาเป็นเกณฑ์ ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจกับโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งระบบคิด ความเชื่อและความหมายของปรากฏการณ์ในทัศนะของผู้ถูกวิจัยด้วย (Adulyahasem, 2010)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน ภายใต้การขับเคลื่อนของกลไกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ผลวิจัยพบว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในพื้นที่ของตำบลทาเหนือ อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผลมาจากการรุกรานจากกระบวนการช่วงชิงฐานทรัพยากรจากรัฐและทุนอย่างเข้มข้น จากการเข้ามาของบริษัทบอมเบย์เบอร์มาที่ได้รับการสัมปทานจากส่วนกลางในช่วงปี พ.ศ. 2444 บริษัทบอมเบย์เบอร์มาได้ขอสัมปทานพื้นที่ป่าไม้พื้นที่บริเวณป่าขุนแม่ทา แขวงเชียงใหม่ พร้อมกับป่าแม่ตง ป่าแม่ถีบ ป่าไม่สาน แขวงลำพูน ป่าแม่หอก ป่าแม่เกาะ ป่าแม่ลอด แม่ทราบ ป่าแม่สุข แขวงเมืองลำปาง และป่าแม่จ่าย แขวงเชียงใหม่ และบริษัทได้ขอต่อสัญญาสัมปทานป่าไม้อีก 6 ปี (Phujeenaphan, 2016) และครั้งที่ 2 ในระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2507 กรมป่าไม้ได้ออกอนุญาตให้บริษัทเอกชนที่จังหวัดลำปาง (บริษัทเคียวไทยแสง) เหม่าทำไม้ล้างป่า คือการทำไม้ที่ตัดโค่นไว้แล้วในพื้นที่ป่าสัมปทานภาคที่ปิดและในพื้นที่ป่าที่หมดอายุสัมปทานป่าไม้แล้วเรื่อยมาจนในช่วงปี พ.ศ. 2500 โดยในช่วงปลายๆ หลังจากที่บริษัทบอมเบย์ฯได้เริ่มถอนตัวออกไปนั้น ได้เริ่มมีการสร้างรางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพฯ ไปสิ้นสุดที่เชียงใหม่ โดยมีการเจาะอุโมงค์รถไฟลอดดอยขุนตานผ่านป่าแม่ทา ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลทำให้มีการสูญเสียพื้นที่ป่าเองจากการตัดไม้หมอนรถไฟและไฟนรกไฟจากในพื้นที่ตำบลแม่ทาและทาเหนือเป็นจำนวนมาก และในปี พ.ศ. 2517 บริษัทไทยแอมป์ยาสูบ และโรงบ่มใบยาสูบของบริษัท SIAM TOBACCO Co.,Ltd. ซึ่งเป็นโรงอบบ่มใบยาสูบขนาดใหญ่ ได้เข้ามาใช้ตัดไม้เพื่อทำเป็นไม้พิน ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้ร่วมตัวทำการคัดค้านมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อเดียวกันเมื่อพื้นที่ป่าไม้เริ่มหายไปปริมาณน้ำลำห้วยสาขาของแม่น้ำแม่

ทาที่หล่อเลี้ยงการทำการเกษตรกรรม การทำนาข้าวก็เริ่มแห้ง จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านในพื้นที่รวมตัวกันเกิดพลังในการคัดค้านการทำลายทรัพยากรป่าไม้จนสามารถรักษาป่าต้นน้ำผืนสุดท้ายไว้ได้ จำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ ป่าแม่บอน ป่าแม่แทน ป่าห้วยน้ำขุ่น และป่าแม่เลาะ (Ongla, 2015)

ปัจจุบันตำบลทาเหนือ มีพื้นที่โดยรวมประมาณ 80,010 ไร่ โดยประกอบไปด้วย 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแม่ตะไคร้ บ้านใหม่ดอนแก้ว บ้านห้วยบง บ้านป่าจิวและบ้านห้วยยาบ ประกอบด้วยสองชาติพันธุ์หลัก คือ กลุ่มคนกะเหรี่ยง และกลุ่มคนพื้นเมือง โดยที่ทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ประมาณสามร้อยกว่าปีที่ผ่านมาโดยจะพบว่าในกลุ่มแรก ช่วง ปี พ.ศ. 2180-2210 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเข้ามาโดยการอพยพมาจาก อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน โดยมีจุดมุ่งหมายการหาพื้นที่เลี้ยงสัตว์และพื้นที่ทำมาหากิน “สมัยก่อนพ่อของพระดี (หมายถึงสรรพนามเรียกตัวเองของภาษากะเหรี่ยง แปลว่า ลุง) เล่าให้ฟังว่า คนเผ่าคนแก่ เดินทางมาจากแควแม่ฮ่องสอน เพื่อมาหาที่เลี้ยงวัวและพื้นที่ไร่ ที่จะใช้ปลูกข้าว” (Changsor, 2019) โดยจุดที่ตั้งชุมชนแห่งแรกคือบริเวณดงป่าหมาก ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ม.3 บ้านค้อกลาง ต.แม่ทา กลุ่มกะเหรี่ยงดังกล่าวมีการดำรงชีวิตประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัวในชุมชนของตนเองในลุ่มน้ำทาตอนบน

จากประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของไทยได้รับอิทธิพลมาจากยุโรปและสหรัฐอเมริกา ผ่านอิทธิพลทางความคิดของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบตะวันตก ภายใต้ลัทธิล่าอาณานิคมและกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่หลังยุคอาณานิคม (Karnchanapan, 2000) การแผ่ขยายตัวของประเทศล่าอาณานิคมที่ได้เข้ามาดักดวง ดูดซับฐานทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไม้สัก รวมถึงแร่ธาตุต่าง ๆ มาสู่ยุคของพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย (Forsyth, and Walker, 2008) โดยมุ่งใช้ทรัพยากรในเชิงการค้า การทำกิจการป่าไม้ เหมือนแร่ทำให้ทรัพยากรลดทอนลงอย่างรวดเร็ว จนนำไปสู่กระแสแนวคิดอนุรักษ์นิยมและแนวทางการอนุรักษ์ในสังคมไทย (Ongsakul, 2010)

เมื่อพิจารณาถึงปัญหาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินจะพบว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างที่มาจากประเด็นสำคัญอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่

1. ปัญหาสิทธิในที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์จากป่า แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมารัฐมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยให้มีการดำเนินการสำรวจการถือครองพื้นที่ เพื่อเตรียมตรวจสอบและรับรองสิทธิการอยู่อาศัย แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีข้อจำกัดทั้งเรื่องงบประมาณ รวมถึงบุคลากรที่เข้ามาดำเนินการสำรวจ

2. ปัญหาการขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ยึดโยงกับความยากจน และปัญหาหนี้สิน เนื่องจากการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจโดยรัฐมีมาตรการส่งเสริมการประกันราคาพืชผลทางการเกษตร การรับจำนำผลผลิต และมาตรการสนับสนุนเงินทุนดอกเบี้ยต่ำในการลงทุน การดำเนินการเหล่านี้มุ่งหวังประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลักแต่เกิดผลกระทบกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3. ปัญหาการเข้าถึงโครงสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและการบริการสาธารณะ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นในพื้นที่ยังขาดแผนแม่บทในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ที่เป็นระบบ ในการพิจารณาอนุญาตหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ได้มีส่วนร่วมในการทำแผนกับชุมชน ขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับขั้นตอน แนวทาง และระเบียบเกี่ยวกับการพิจารณาอนุมัติอนุญาตการใช้

ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทำให้การพิจารณาอนุมัติอนุญาตเกิดความล่าช้า ไม่ทันต่องบประมาณ ทำให้คนในพื้นที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ

4. ปัญหาการบูรณาการการปฏิบัติราชการและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในระยะที่ผ่านมา มีการจัดกลไก และมีการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐและเอกชน พบว่าแม้จะมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเหมือนกัน แต่มีระบบการทำงานที่แยกกัน ต้องทำงานตามแผนงานของหน่วยงานต้นสังกัด เนื่องจากโครงสร้างการบริหารของระบบราชการยังคงมีลักษณะการทำงานที่มุ่งเน้นภารกิจ (function) แต่ละแห่งมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายส่งผลให้มีแนวทาง กลไก แตกต่างกันไม่สามารถหลอมรวมกัน ดังนั้นเองปัญหาของการแย่งชิงและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้แผ่ขยายวงกว้างออกไปมากจนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพราะคนจำนวนมากยังยึดติดในมายาคติหรือความเข้าใจผิดและเกิดความสับสน สำหรับมายาคติและความสับสนต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย นั้นมีที่มาจากการยึดติดอยู่กับวิธีคิดที่เป็นความเชื่อพื้นฐานหลัก ๆ บางประการ

ด้วยประเด็นดังกล่าวส่งผลทำให้การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของชุมชนในตำบลทาเหนือ ได้พัฒนาไปสู่การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชาวบ้านในการปกป้องดูแลรักษาฐานทรัพยากร การเคลื่อนไหวดังกล่าวได้พัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มเยาวชน ในนามเครือข่ายปกากะญอสัมพันธ์ ตำบลทาเหนือ จนไปสู่การก่อรูปเป็นเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทาเหนือ และได้เข้าร่วมเวทีเปิดตัวสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ และเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการผลักดันยกร่างกฎหมายป่าชุมชน จนนำไปสู่การรวบรวมรายชื่อชาวบ้านเพื่อเสนอพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ฉบับประชาชน) และนำไปสู่การจัดตั้งกลไกขับเคลื่อนในนาม คณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ โดยถือว่าเป็นการกำหนดยุทธศาสตร์ใหม่ภายใต้การจัดการฐานทรัพยากรในระดับท้องถิ่น ที่อาศัยอำนาจหน้าที่ โครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสถาปนาอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษากระบวนการประยุกต์รวมถึงแนวทางในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ของเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า คณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากรฯ ตำบลทาเหนือ ได้เชื่อมโยงการทำงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลทาเหนือ มีโดยใช้อำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล ปี 2546 เพื่อร่วมกันผลักดันให้เกิดข้อบัญญัติตำบลองค์การบริหารส่วนตำบลทาเหนือว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2554 โดยได้ผ่านการพิจารณาจากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลทาเหนือ และลงนามให้ความเห็นชอบโดยนายอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ หลังปีพ.ศ. 2560 รัฐบาลได้มีการพิจารณาและปรับปรุงแนวทางการแก้ไขนโยบาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในประเด็นป่าไม้และที่ดินจนนำไปสู่การประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ในเชิงนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลทาเหนือ จะพบว่าในพื้นที่มีฐานะเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน ปีพ.ศ. 2562 โดย

กรมป่าไม้เลือกที่จะรับรองเฉพาะชุมชนในป่าสงวนแห่งชาติ (Boonchai, and Thawon, 2019) ที่อยู่ภายใต้เขตอำนาจของกรมป่าไม้ ส่วนชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ก็ให้อยู่ภายใต้การควบคุมของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช แม้ว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 จะได้ประกาศใช้ไปแล้วนั้น ทว่ายังมีประเด็นข้อถกเถียงในรายละเอียดต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อการนำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นถึงข้อจำกัดและแนวทางในการเคลื่อนไหวในรูปแบบทั้งที่เป็นการช่วงชิงและใช้เนื้อหาในบางส่วนเข้ามาเป็นกระบวนการในการส่งเสริมสิทธิของชุมชนและจะต้องมีการทำข้อเสนอให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติในอนาคตต่อไป ขณะที่ในอีกมุมก็ชี้ให้เห็นข้อจำกัดและทางตันของการปฏิบัติการซึ่งนำไปสู่การออกแบบการเคลื่อนไหวในการยกเลิกพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวและยกกร่างขึ้นมาใหม่

ด้วยประเด็นดังกล่าวมา ทำให้เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ ต้องมีการประยุกต์กระบวนการทำงานเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ตำบลทาเหนือ และกรอบการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนภายใต้พรบ.ป่าชุมชน 2562 โดยอาศัยแนวทางในการวางแผนการจัดการป่าชุมชน โดยพรบ.ป่าชุมชน ปี 2562 ได้กำหนดให้มีการยื่นคำขอจัดตั้งป่าชุมชนโดยให้บุคคลในชุมชนนั้นซึ่งมีอายุตั้งแต่สิบแปดปีขึ้นไปและมีภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่ที่ตั้งของป่าชุมชนที่ขอจัดตั้งป่าชุมชน จำนวนตั้งแต่ 50 คนขึ้นไปร่วมกันตั้งตัวแทนเพื่อยื่นคำขอจัดตั้งป่าชุมชนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดนั้น ๆ โดยคำขอจัดตั้งป่าชุมชนอย่างน้อยต้องมีรายละเอียดเกี่ยวกับ (1) วัตถุประสงค์ของป่าชุมชน (2) รายชื่อประประวัติโดยสังเขปของผู้ขอจัดตั้งป่าชุมชน (3) รายชื่อคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน (4) ความเป็นมาของชุมชนโดยสังเขปสภาพพื้นที่ที่ขอจัดตั้งป่าชุมชน และแผนที่แสดงอาณาเขต (5) แผนจัดการป่าชุมชน

เมื่อลงรายละเอียดโดยในประเด็นแผนการจัดการป่าชุมชน ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ได้กำหนดให้ชุมชนต้องจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินการจัดการอนุรักษ์ พัฒนา หรือใช้ประโยชน์จากป่า ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน โดยแผนดังกล่าวมีอายุการใช้บังคับเป็นเวลา 5 ปี เมื่อครบกำหนดเวลาให้คณะกรรมการจัดการป่าชุมชนเสนอแผนการจัดการป่าชุมชนใหม่เพื่อให้ชุมชนได้มีโอกาสในการทบทวนแผน ทั้งนี้แผนการจัดการป่าชุมชนที่ชุมชนจัดทำขึ้นต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด และคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและสมาชิกป่าชุมชนมีหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนให้เป็นไปตามแผนดังกล่าว

ภายใต้การจัดทำแผนป่าชุมชนนั้น ได้กำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน โดยให้คณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและสมาชิกป่าชุมชนมีสิทธิใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) ส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าชุมชน 2) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนและการพักผ่อนหย่อนใจ 3) เก็บหาของป่า 4) ใช้ประโยชน์จากไม้ในบริเวณที่กำหนดให้เป็นเขตใช้ประโยชน์ โดยให้ใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชนหรือใช้ในกิจการสาธารณะภายในชุมชน และ 5) ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนตามความจำเป็นต่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนสมาชิกป่าชุมชน ทั้งนี้ การใช้ประโยชน์ดังกล่าวต้องสอดคล้องกับแผนการจัดการป่าชุมชนที่คณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดอนุมัติและอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลและยั่งยืน

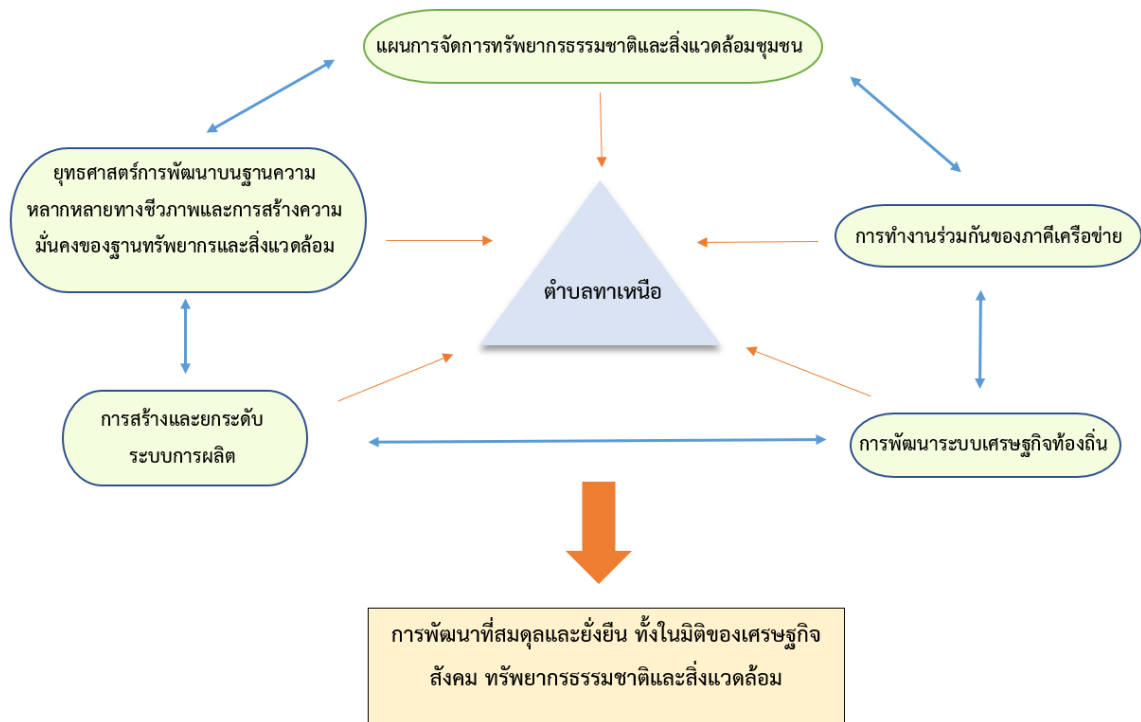
ดังนั้นเององค์การบริหารส่วนตำบลทาเหนือและคณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากรฯ จึงได้มีการพัฒนาโครงการสรุปบทเรียนและวางแผนการจัดการทรัพยากร ภายใต้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลทาเหนือ ในชื่อโครงการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการทรัพยากรฯ ตำบลทาเหนือและผู้นำชุมชน ประจำปี 2563 เพื่อสรุปบทเรียนของชุมชนตำบลทาเหนือและแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดสรุปบทเรียนดังกล่าวนี้ได้มีการกำหนดกรอบคิดในการออกแบบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ออกมาเป็น 3 กรอบหลัก ๆ ได้แก่ กรอบที่ 1 ว่าด้วยการทบทวนบริบทชุมชน ต้นทุนทางสังคม กรอบคิดที่ 2 ว่าด้วยการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน และ กรอบคิดที่ 3 การกำหนดแผนการจัดการทรัพยากรและระบบการผลิตที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กรอบที่ 1 ว่าด้วยการทบทวนบริบทชุมชน ต้นทุนทางสังคม ระบบนิเวศน์ การผลิต ของชุมชน โดยอาศัยเครื่องมือ 2 ชิ้นในการวิเคราะห์ คือ 1. การทบทวนพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ของการก่อรูปตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยใช้กระบวนการทำเส้นแบ่งเวลาหรือที่เรียกว่า Timeline โดยย้อนทบทวนช่วงเวลากลับไปประมาณ 2-3 ทศวรรษ เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัต ภายใต้ชุดเส้นแบ่งเวลานี้เองจะสะท้อนให้เห็นว่าแต่ละช่วงเวลา ว่าชุมชนได้เผชิญกับปัญหาในประเด็นอะไรบ้าง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหาดังกล่าวนั้นส่งผลต่อชุมชน/ผู้คนอย่างไรและชุมชนออกแบบวิธีการในการแก้ไขปัญหาอย่างไร และ 2. การใช้ Mapping หรือการสร้างแผนที่ชุมชน เพื่อทำความเข้าใจในบริบทเชิงกายภาพ ภูมิรัฐศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งจะนำไปสู่ข้อมูลพื้นฐาน สภาพพื้นที่ตำบล ระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมไปถึงการดูถึงระบบความรู้ องค์ความรู้ วิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ว่ามีความรู้ภูมิปัญญาอะไรบ้าง รวมไปถึงการปรับตัวขององค์ความรู้ การเชื่อมโยงความรู้ภายนอกต่าง ๆ อย่างไร

กรอบคิดที่ 2 ว่าด้วยการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน โดยอาศัยเครื่องมือที่เป็นการทำตารางเพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในเชิงระบบกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมทั้งในระดับชุมชนและระดับท้องถิ่น จังหวัด ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับ 3 มิติ กว้างๆ ได้แก่ 1.มิติทางสังคม และการเมือง เพื่อศึกษาว่าโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของชุมชนนั้นเป็นอย่างไร มีการเชื่อมโยงการทำงานกันแบบไหน 2.มิติทางวิถีชีวิต วัฒนธรรมองค์ความรู้ เพื่อดูต้นทุนทางสังคม วัฒนธรรมในแต่ละชุมชน และ 3.มิติทางการผลิต ระบบเศรษฐกิจ ว่ามีระบบการผลิตเป็นอย่างไร มีการปรับตัวไปอย่างไร

กรอบที่ 3 การกำหนดแผนการจัดการทรัพยากรและระบบการผลิตที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากร โดยทางคณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากร ตำบลทาเหนือ ได้ร่วมประชุมและกำหนดแผนการจัดการทรัพยากรโดยมีแนวทางในการสนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม และเชื่อมไปสู่การผลิตผ้าฝ้ายธรรมชาติ และสิ่งทอ รวมถึงงานจักสานลายดั้งเดิมที่ประณีต รวมถึงความต้องการในการหนุนเสริมเศรษฐกิจสีเขียว เชื่อมโยงกับแผนการจัดการป่าชุมชน และการปลูกต้นไม้เสริมในแปลงเกษตร ที่เหมาะสมกับระบบนิเวศในพื้นที่

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ด้านกระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชน

ในการขับเคลื่อนแผนการจัดการป่าชุมชนภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

ที่มา: จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัย

เมื่อพิจารณาแผนภาพที่ 1 เกี่ยวกับองค์ความรู้ใหม่ของการวิจัยครั้งนี้ เห็นได้ว่าการปฏิบัติการของคณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ ได้พยายามต่อยอดให้เห็นถึงพลวัตของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ไม่สามารถรอความสมบูรณ์ของกระบวนการทางกฎหมายได้ การทำงานของเครือข่ายจึงปฏิบัติการบนฐานการเชื่อมโยงแผนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับ ภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาสังคม ภาควิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ระบบฐานข้อมูล องค์ความรู้ เชื่อมโยงแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น การสร้างและยกระดับระบบการผลิตจะนำไปสู่การยกระดับมูลค่าของต้นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนรวมถึงในพื้นที่ป่าชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเปลือกไม้ที่นำไปสู่การย้อมสีธรรมชาติ การจักสานที่อาศัยชนิดพันธุ์ของไม้ไผ่ที่หลากหลายสายพันธุ์

ขณะเดียวกันการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางระบบเศรษฐกิจและระบบการผลิต ต้องสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนที่อยู่ในเขตป่า โดยแนวคิดนี้เป็นการเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ของประเทศเรื่องการพัฒนาฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถูกพัฒนามาจากการประเมินสถานภาพทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ของประเทศไทยว่ามีจุดแข็ง คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และถูกกำหนดขึ้นเพื่อพัฒนาการใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อนของทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ มุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน ทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีกิจกรรม เช่น การวิเคราะห์ต้นทุนทางทรัพยากร ธรรมชาติและปัจจัยการผลิต การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต ระบบการผลิต โครงสร้างและสถาบันทางการเงินของชุมชน การศึกษา รวบรวมพืชอาหาร ผักพื้นบ้าน อาหารท้องถิ่น ความหลากหลายทางชีวภาพที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าและแหล่งน้ำชุมชน การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน รวมถึงระบบตลาดท้องถิ่น ผ่าน การวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทาน รวมถึงห่วงโซ่คุณค่า (Supply Chain & Value Chain) การผลิตผ้าฝ้ายธรรมชาติ และสิ่งทอ รวมถึงงานจักสานลายดั้งเดิมที่ประณีต เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

กระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการขับเคลื่อนแผนการจัดการป่าชุมชนภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ได้สะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการของชุมชนในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในช่วงที่กรอบแนวทางที่ยังไม่ชัดเจนรวมถึงความไม่นิ่งของอนุบัญญัติ คณะกรรมการเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลทาเหนือ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องมีการเตรียมความพร้อม รวมถึงการออกแบบวางแผนการจัดการป่าชุมชนเพื่อรองรับการประกาศรับรองแผนการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชนในระดับจังหวัด

ดังนั้นทางเครือข่าย ฯ จึงได้ประสานความร่วมมือในการทบทวนสรุปบทเรียนการทำงาน โดยดึงเอาภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานป่าไม้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ภาคประชาสังคม ภาคสถาบันวิชาการ เข้ามาร่วมกันพัฒนาระบบฐานข้อมูลให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึงการออกแบบวางแผนในการจัดการป่าชุมชนที่ขยายการจัดการออกไปสู่การเชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นบนฐานทรัพยากร ที่มุ่งเน้นการวางแผนใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน เช่น การศึกษาการใช้เปลือกไม้มาทำเป็นสีย้อมผ้า การขยายพันธุ์ไม้ท้องถิ่น การสร้างโรงเพาะชำกล้าไม้มีค่าท้องถิ่น เป็นต้น จากแนวทางดังกล่าวได้นำไปสู่การออกมาเป็น 5 แผนหลัก ๆ ได้แก่ 1. แผนการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร 2. แผนพัฒนาระบบฐานข้อมูล 3. แผนการอนุรักษ์และป้องกัน 4. แผนการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน 5. แผนการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยแต่ละแผนจะปรากฏให้เห็นรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. แผนการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นให้เกิดการยกระดับมุมมองรวมถึงทัศนคติของผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน รวมถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ผ่านการมองชุมชนท้องถิ่นผ่านการปรับตัวในเงื่อนไขใหม่ หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสังคม และเศรษฐกิจในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงได้มีทักษะในการวิเคราะห์เชิงสถานการณ์และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสถานการณ์ในระดับต่าง ๆ รวมถึงเข้าใจผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงในเชิงสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นและสามารถวิเคราะห์ทำความเข้าใจบริบทความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นที่จะนำไปสู่ความสามารถในการออกแบบการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมและมีประสิทธิภาพได้ โดยมีกิจกรรมหลัก ๆ เช่น

เวทีในการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน การศึกษาแลกเปลี่ยนดูงาน เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในเชิงพื้นที่และนโยบาย เป็นต้น

2. แผนพัฒนาระบบฐานข้อมูล มุ่งเน้นการทบทวนฐานข้อมูลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลชุมชน ต้นทุนองค์ความรู้ รวมถึงการทำระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ข้อมูลที่ดินรายแปลง รวมถึงการกำหนดพื้นที่ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

3. แผนการอนุรักษ์และป้องกัน เน้นการอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ การออกสำรวจลาดตระเวน รวมถึงการวางแผนการจัดการเชื้อเพลิง การทำแนวกันไฟ

และในส่วนแผนที่ 4 และ 5 คือแผนการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และแผนการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น มุ่งเน้นให้การวิเคราะห์ระบบฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบฐานเศรษฐกิจท้องถิ่น เช่นการผลิต อาชีพ ต้นทุนทางทรัพยากร ระบบตลาดของชุมชนและภายนอก เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการสร้างระบบเศรษฐกิจฐานราก ที่ตั้งอยู่บนฐานความสัมพันธ์เชิงการผลิตของชุมชนเพื่อสามารถออกแบบแผนในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากที่เชื่อมโยงระบบต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ

สรุป

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของการกำหนดทิศทางและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน หรืออีกนัยยะหนึ่งถ้าการขับเคลื่อนในระดับท้องถิ่นมีความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ จะสามารถเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ในการจัดความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นรูปธรรม หากว่าการจะเปลี่ยนความสัมพันธ์ตำแหน่งแห่งที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน องค์กรชุมชน หน่วยงานราชการในพื้นที่ รวมไปถึงพลังจากภาคีส่วนต่าง ๆ ที่จะทำให้กระบวนการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนมีประสิทธิภาพและเกิดการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ โดยจะต้องระบบฐานมีข้อมูลที่เกิดการยอมรับร่วมกัน มีองค์ความรู้ เหตุผลประกอบที่ชัดเจน รวมถึงการมีระบบติดตามตรวจสอบที่สามารถชี้วัดถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่าการกำหนดนโยบายของรัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในช่วงที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องจากชุมชนท้องถิ่น ส่งผลทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง รวมถึงการมีอาชีพ ระบบการผลิตที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นรัฐควรคำนึงถึงรวมถึงการมีส่วนร่วม และสนับสนุนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดนโยบายในระดับท้องถิ่นเพื่อให้สามารถพัฒนาอาชีพ รวมถึงระบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานความสัมพันธ์ของชุมชนกับฐานทรัพยากรอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของการกำหนดทิศทางและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเป็น

ระบบ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรออกแบบและประยุกต์การทำงาน รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนในเชิงบุคลากรของภาครัฐในการเข้ามาทำงานส่งเสริมความเข้มแข็งร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ผลจากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การประยุกต์การทำงานในการออกแบบวางแผนการจัดการป่าชุมชนจะเกิดความยั่งยืนได้ต้องสร้างพลังการเชื่อมโยงกับภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ที่จะดึงเข้ามาทำหน้าที่ในลักษณะหุ้นส่วนการทำงาน และต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบการผลิตเพื่อนำไปสู่การยกระดับเศรษฐกิจฐานรากของท้องถิ่น ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนและยกระดับการพัฒนาแผนการจัดการป่าชุมชน ที่ตั้งอยู่บนแนวคิดในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็น ดังนี้

2.1 การยกระดับกระบวนการมีส่วนร่วมของกลไกภาคีในการพัฒนาแผนการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ บนฐานคิดเศรษฐกิจฐานชีวภาพ

2.2 กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะการเชื่อมโยงกับแนวคิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy)

References

- Adulyahasem, U. (2010). *Handbook Qualitative Research for Development*. Khon Kaen: Research for social Development Institute of Khon Kaen University.
- Boonchai, K., & Thawon, R. (2019). *Three-decade Community Forest network Lesson learn and Trend for movement*. Bangkok: Regional Community Forestry Training Center - RECOFTC.
- Changsor.K. (2019). Villager. *Interview*. February, 2.
- Forsyth, T., & Walker, A. (2008). *Forest guardians, forest destroyers the politic of environmental knowledge in Northern Thailand*. Washington: University of Washington.
- Gazette. (2020). *Regulations of the Community Forest Policy Committee on the preparation Of Community Forest management plans, B.E. 2563*. Retrieved May 3, 2020, from http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2563/E/299/T_0026.PDF
- Jamrik, S. et al, (1993). *Community Forests in Thailand: Development Guide lines*. Bangkok: Local Development Institute.
- Karnchanapan, A. (2000). *The Dynamics of Local Resources Management: Paradigm and Policy*. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).

- Ongla, O. (2015). *People Movement in the Reform of Natural Resource Management in Tha Nueang Sub-district, Mae on District, Chiang Mai Province*. (Master's Thesis). Chiangmai University. Chiangmai.
- Ongsakul, S. (2010). *The History of Lanna Kingdom*. Bangkok: Amarin Printing.
- Phujeenaphan, P. (2016). Lessons from the community. Belief and Inheritance in Natural Resource Management in Tha Nuea Sub-district Mae-on District Chiangmai, *The 18th Conference on Revitalizing Thai Democracy* (pp. 281-301). Bangkok: King Prajadhipok's Institute.